

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Sociologica VII (2015), vol. 2, p. 5–11

ISSN 2081–6642

WSTĘP

María Paula Malinowski Rubio

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Komunikacja międzykulturowa w wielokulturowym społeczeństwie

Nieuniknione wydaje się podążanie współczesnego świata w stronę coraz większej globalizacji. Jest to świat, w którym osiągnięty stopień rozwoju technologicznego umożliwił powstanie sieci komunikacyjnej i telekomunikacyjnej łączącej praktycznie wszystkie jego zakątki. Świat w którym coraz bardziej złożone są współzależności gospodarcze, polityczne, strategiczne, kulturalne itd., a w każdym z tych obszarów pojawiają się nowe, ponadkrajowe i ponadnarodowe formy organizacyjne, posiadające prawo do podejmowania decyzji wiążących dla państw i narodów, które do nich należą. Jeśli do tego dodamy fakt, że ruchy migracyjne przemieniły się w stały element naszych czasów i wydają się coraz intensywniejsze, do tego stopnia, że mobilność człowieka, jak to pokazuje Zygmunt Bauman, stała się jedną z cech strukturalnych naszych społeczeństw (Bauman 1998), nie jest niczym dziwnym to, że konsekwencją jest coraz silniejsza i coraz bardziej powszechna pluralizacja społeczeństwa, rozumiana za Peterem L. Bergerem jako „sytuacja, kiedy różne grupy etniczne i wyznaniowe pokojowo ze sobą współistnieją i utrzymują ze sobą stosunki społeczne” (Berger 2007).

Wszystko to sprawia, że komunikacja międzykulturowa uzyskuje ogromne rozmiary i znaczenie. Już w 1996 r. Robert Young pisał: „nie ma, być może, istotniejszego tematu w naukach społecznych od badań nad komunikacją międzykulturową. Porozumienie pomiędzy członkami różnych kultur zawsze było ważne, ale nigdy tak bardzo jak obecnie. Wcześniej była to sprawa konieczna dla imperiów czy dla handlu, teraz chodzi o przetrwanie naszego gatunku” (1996, s. 1). Komunikacja międzykulturowa nie tylko stała się ważnym przedmiotem badań różnych dyscyplin naukowych, ale stanowi także jeden z kluczowych punktów zainteresowań w pracy międzynarodowych ciał takich jak UNESCO czy Rada Europy, instytucji zajmujących się edukacją na różnych poziomach, polityką, migracyjną krajową i międzynarodową itd.

Jak pokazują teksty składające się na niniejszy tom, stosowanie terminu „międzykulturowy” nie jest przypadkowe. Zanim pojawił się owy termin istniały już pojęcia „pluralizmu kulturowego” i „wielokulturowości”. Koncepcja wielokulturowości powstała w obrębie pluralizmu kulturowego i przez wielu autorów jest z nim

utożsamiana. Pluralizm kulturowy odnosi się do współistnienia na jednym terytorium grup o różnych kulturach, podkreślając pozytywność tej koegzystencji, broniąc prawa każdej z grup lub społeczności kulturowych do zachowania swojej kultury i tożsamości, oraz kładąc nacisk na równość i prawo do różnorodności, w opozycji do modeli asymilacyjnych czy koncepcji melting pot. Wielokulturowość, tak samo zwraca uwagę na szczególne właściwości każdej kultury, kładzie nacisk na różnice pomiędzy nimi, ale w małym stopniu zajmuje się interakcjami między nimi. Jak pisze Carlos Giménez Romero, „wielokulturowość wydaje się zadawałać współistnieniem, a w każdym razie oczekuje, że współzycie społeczne będzie wynikało z szacunku i akceptacji innego” (2003). Z kolei z perspektywy międzykulturowej, która wywodzi się z obszaru edukacji, ważne jest nie tylko poszanowanie dla różnorodności, ale przede wszystkim interakcja pomiędzy różnymi kulturami, z naciskiem na współpracę i wymianę, współzycie w różnorodności. Kiedy mówi się o wielokulturowości, stwierdza się tylko stan rzeczy, obecność więcej niż jednej kultury na jednym terytorium lub wewnątrz jednego społeczeństwa. Kiedy mówi się o międzykulturowości, mówi się o procesie dynamicznym, aktywnym, o interakcjach pomiędzy przedstawicielami różnych kultur. W związku z tym, termin „komunikacja międzykulturowa” oznacza aktywną postawę w obrębie wielokulturowości, wolę porozumienia, a w tym wolę rozwiązania ewentualnych konfliktów, które mogą pojawić się w wyniku istniejących różnic.

Komunikacja międzykulturowa obejmuje tyle obszarów interakcji, że niemożliwe byłoby zajęcie się nimi wszystkimi w jednej publikacji. Artykuły zebrane w tym tomie rzucają światło jedynie na niektóre z jej aspektów, a czynią to z bardzo odmiennych perspektyw. Ich heterogeniczność z jednej strony służy do zilustrowania jej złożoności, ale z drugiej może sprawić, że Czytelnik nie poczuje się usatysfakcjonowany. Trzeba jednak gdzieś zacząć, zwłaszcza jeśli weźmie się pod uwagę, że obecnie w obliczu wydarzeń związanych z masowym przybywaniem do Unii Europejskiej uchodźców z Syrii, a tym bardziej po zamachach terrorystycznych w Paryżu 13 listopada 2015 r., wszystkie problemy relacji międzykulturowych nabierają w Polsce coraz większego znaczenia, jeszcze przed dotarciem imigrantów, a postawa wobec tej imigracji staje się kwestią sporną na wielu poziomach interakcji społecznej, od kręgów politycznych po rodzinne.

Pierwsze pięć artykułów zajmuje się bardziej ogólnymi aspektami komunikacji międzykulturowej, ale z pięciu różnych perspektyw: praw kulturowych, dydaktyki kompetencji komunikacyjnych w świecie coraz intensywniejszej komunikacji wirtualnej, mediacji w konfliktach międzykulturowych, komunikacji międzykulturowej w sytuacjach kryzysowych oraz komunikacji międzykulturowej i religii. Kolejne siedem artykułów prezentuje komunikację międzykulturową w pewnych bardziej określonych kontekstach, którymi są komunikacja międzykulturowa w szczególnych obszarach interakcji pomiędzy imigrantami a autochtonami, jej rolę w tworzeniu tożsamości w przypadku adopcji międzykrajowej, wpływem wywieranym na komunikację międzykulturową przez instytucje na przykładzie Szwajcarii czy też

komunikacją międzykulturową z punktu widzenia nauczania języka. Dwa ostatnie artykuły nie są poświęcone komunikacji, ale ukazują szczególne konteksty i sytuacje, które niewątpliwie wywierają na nią wpływ. Część z przedstawionych prac opiera się na własnych badaniach autorów, podczas gdy inne mają charakter ściśle teoretyczny. Obok komunikacji międzykulturowej, i w powiązaniu z nią w różnych tekstach, często pojawia się zjawisko tożsamości społecznej, kulturowej lub religijnej. Warto też zauważyć, że w wielu artykułach obecna jest również religia jako jeden z aspektów wielokulturowości czy to jako główna problematyka, czy jako jeden z czynników powiązanych z omawianym tematem.

I tak, pierwszy artykuł został napisany przez Leszka Korporowicza z perspektywy praw kulturowych, które zostały wyszczególnione w tak zwanej Deklaracji z Fryburga w 2007 r., co było konieczne ze względu na ciągłe ich łamanie i niedostateczną skuteczność strategii mających chronić kultury (Deklaracja z Fryburga 2007, s. 12). Autor podkreśla, że komunikacja międzykulturowa nie jest rzeczywistością, koniecznością czy ideologią, lecz prawem, które wywodzi się z praw ujętych w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, bez poszanowania których nie można mówić o szacunku dla różnorodności kulturowej (Deklaracja z Fryburga 2007, s. 1).

W drugim artykule, pisany z perspektywy procesów globalizacyjnych, a przede wszystkim coraz intensywniejszej komunikacji w przestrzeni wirtualnej, która jeszcze bardziej wzmacnia kontakty pomiędzy kulturami zarówno w świecie realnym, jak i wirtualnym, Sylwia Jaskuła pokazuje, jak panujące dotąd wzory edukacyjne zdezaktualizowały się, przez co konieczne jest znalezienie nowych strategii edukacyjnych, dostosowanych do wymagań komunikacji nie tylko w świecie realnym, ale także wirtualnym.

Aleksandra Winiarska w kolejnym artykule podejmuje temat mediacji w konfliktach międzykulturowych, ukazując ich cechy charakterystyczne oraz złożoność. Autorka pisze o tym, że dla właściwego rozwiązania konfliktów międzykulturowych nie tylko jest ważna odpowiednia kompetencja w komunikacji międzykulturowej ze strony mediatora, ale dużą rolę odgrywają również inne czynniki, takie jak model mediacji i strategie przyjęte przez mediatora, przyczyna konfliktu, modele zachowania i/lub oczekiwania stron i mediatora, co do sposobu rozwiązania konfliktów, wola zakończenia konfliktu przez strony lub jej brak, adekwatna ocena wagi różnic kulturowych związanych z konfliktem bądź obecnych w kontekście, w którym doszło do konfliktu.

Czwarty artykuł zajmuje się sytuacjami kryzysowymi, do których może dojść, gdy komunikacja międzykulturowa jest wadliwa lub niemożliwa przez brak zdolności do właściwego odczytania intencji interlokutorów ze względu na różnice kulturowe, pozornie niemożliwe do rozwiązania. Autorka Izabela Korbiel, ilustruje problem posługując się przykładem zamachu terrorystycznego na redakcję tygodnika Charlie Hebdo w styczniu 2015 r., do którego doszło po publikacji karykatury Mahometa. Różnice kulturowe, w tym przypadku powiązane ze sferą religijną, których efektem jest diametralnie odmienne pojmowanie sacrum, niepozwalające

na zaakceptowanie satyry, doprowadziły do aktu przemocy. Jednak ostateczną konsekwencją tej sytuacji, wskazuje autorka, nie było, jak się przewidywało, położenie kresu komunikacji międzykulturowej, ale jej umocnienie.

W kolejnym artykule Piotr Stawiński uwypukla ogromną rolę religii w relacjach na obszarach wielokulturowych, a w tym także wieloreligijnych, które są owocem globalizacji i ruchów migracyjnych. Autor ukazuje dwojaki efekt religii, która z jednej strony rozpala konflikty, a z drugiej je łagodzi. Podkreśla jej rolę jako jednego z podstawowych czynników służących utrzymaniu, ale i zbudowaniu tożsamości. Zwraca uwagę na wzajemne oddziaływanie przeciwnych tendencji obecnych na jednym lub na różnych terenach wielokulturowych, jak na przykład tendencje sekularystyczne versus wzmocnianie roli religii, tendencja do etnocentryzmu versus tendencja do relatywizmu kulturowego, tolerancja versus nietolerancja, itd. Pokazuje wreszcie niemożność zrozumienia aktualnych konfliktów przy analizowaniu ich tylko z jednej perspektywy, podkreślając fakt, że konieczne jest wzięcie pod uwagę wszystkich czynników, które powodują ich powstanie: religijnych, politycznych, gospodarczych itd.

Tomasz Paklepa w oparciu o dane, które uzyskał badając małżeństwa pomiędzy Polkami i Arabami, nakreśliwszy historię par od ich pierwszego spotkania, pokazuje różne sposoby, jakimi posługują się te małżeństwa dla negocjowania modelu i treści ich interakcji, które będąc odmiennymi w kulturach współmałżonków, stanowią możliwe zarzewie konfliktu. Tomasz Paklepa akcentuje też przemianę, jakiej poddana jest tożsamość małżonków w ciągu ich interakcji. Autor podkreśla, że problemy, na jakie napotykają pary heterogeniczne kulturowo nie są trudniejsze od tych, z którymi zmierzają się pary kulturowo homogeniczne.

Z kolei Marek Butrym zwraca uwagę, z jednej strony, na małe możliwości interakcji pomiędzy studentami polskimi a zagranicznymi na Uniwersytecie w Lublinie, co wynika z segregacji powstałej wskutek organizacji programów studiów i ich harmonogramów dla obu tych grup, z drugiej strony, na niechęć do studentów obcokrajowców ze strony polskich studentów wynikającą zarówno z ich zachowania, jak i braku wspólnego języka. W związku z tym trudno jest mówić o komunikacji pomiędzy nimi, a do tego należy dodać pewien poziom antagonizmu będący, zdaniem polskich studentów, następstwem faworyzowania studentów obcokrajowców i na poziomie organizacyjnym, i odnośnie poziomu wymagań stawianych przez wykładowców.

Ciekawym i nowym dla mnie aspektem komunikacji międzykulturowej jest jej rola w umożliwieniu stworzenia zwartej tożsamości u osób, które przeszły adopcję międzynarodową. Elizabeth Goode poprzez analizę autobiograficzną, prezentuje trudności w skonstruowaniu tożsamości etnicznej wynikające z braku mocnych ram identyfikacyjnych, czego doświadczyła będąc osobą urodzoną w Korei, ale wychowaną w Australii, która w żadnym z tych społeczeństw nie była uznawana za „swoją”. Dopiero poprzez kontakt z innymi osobami po adopcji międzynarodowej znalazła sposób na stworzenie własnej tożsamości, tożsamości hybrydowej, dzięki

której poczuła, że ma prawo do swojego miejsca nie tylko wśród Koreańczyków i Australijczyków, ale również wśród Australijczyków koreańskiego pochodzenia, wśród osób po międzynarodowej adopcji, wśród Azjato-Australijczyków i wśród imigrantów.

W dziewiątym artykule Andrzej Porębski zajmuje się wpływem, który mają na komunikację międzykulturową sformalizowane instytucje społeczne. Pokazuje, jak współczesna Szwajcaria, która przez wieki formowała się w swojej wielokulturowości, początkowo poprzez aneksję różnych kantonów odmiennych kulturowo, a później za sprawą imigracji, tworzyła instytucje mające zarządzać na różne sposoby interakcją, najpierw między kantonami, a potem z imigrantami. Dzięki tym instytucjom zredukowano ryzyko pojawienia się konfliktów międzykulturowych, choć jak podkreśla autor, nie wyeliminowano go do końca.

Natomiast Oleg Yarosh, na podstawie swoich obserwacji funkcjonowania wieloetnicznych sufickich wspólnot Berlina (składających się z muzułmanów i Europejczyków-konwertytów), prezentuje sposoby komunikacji wewnątrz nich, komunikacji zhierarchizowanej, autorytarnej, odgórnej i skierowanej na kontrolowanie zachowania członków wspólnoty i na wzmocnienie ich motywacji, a to w celu podtrzymania zasad religijnych oraz przekazywania tych reguł niemuzułmańskim adeptom z zamiarem ich inkulturacji. Ostatecznie w jednej z badanych przez autora wspólnot sufickich zamiar ten nie powiódł się ze względu na niekompatybilność pomiędzy wymaganiami pozostania w ramach norm narzuconych muzułmańskim członkom wspólnot przez naczelnego szejka Tarika, a zachowaniem przez niemuzułmańskich adeptów swojej tożsamości kulturowej.

W następnym artykule Władimir Fadieiev poszukuje źródła społecznych, politycznych i tożsamościowych podziałów w społeczeństwie ukraińskim w długim procesie schizmogenezy, czyli samowzmacniającego cyklu zachowań wywołanych wzajemnymi relacjami, który to proces został sprowokowany przez walkę odmiennych sił politycznych w kraju. Odbyło się to poprzez sztuczne i selektywne wzmacnianie różnic kulturowych w poszczególnych regionach i poskutkowało zwróceniem się ich przeciwko sobie. Autor wskazuje, że rozwiązanie tej sytuacji jest trudne i wymaga zarówno zakończenia starć pomiędzy regionami, jak i działania mediów dla umożliwienia komunikacji międzykulturowej, która pozwoliłaby doprowadzić do kompromisu.

Dorota Dziewanowska w oparciu głównie o rosyjską literaturę przedmiotu i swoje doświadczenie w nauczaniu studentów tego języka, podjęła jeden z tematów od dawna nurtujących nauczycieli języków, jakim jest konieczność nabycia nie tylko kompetencji językowej koniecznej do skutecznej komunikacji, ale również odpowiedniej kompetencji komunikacyjnej międzykulturowej. Autorka kładzie szczególny nacisk na przyswojenie i stosowanie tak zwanych etykiet językowych, rozumianych jako "przede wszystkim normy etyczne i obowiązujące w danej kulturze stereotypowe zachowania w różnych sytuacjach komunikacyjnych (werbalnych i niewerbalnych)" (Dziewanowska, s. 186).

Przedostatni artykuł autorstwa Andrzeja Nikitorowicza poświęcony jest przemianom, jakie od XI w. do dzisiaj przeszła ludność ukraińska w województwie podlaskim, zanurzona w równie zmiennym kontekście międzykulturowym, w którym współistniały i współistnieją liczne języki i dialekty, odmienne pochodzenia narodowe, różne wyznania itd. Autor pokazuje, jak pod wpływem czynników zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych, w niezakończonym do dzisiaj procesie, tożsamość narodowa i etniczna tej grupy odradzała się i umacniała w ostatnich dekadach, choć na początku XX w. wydawało się, że tożsamość ta praktycznie zaniknęła.

W ostatnim artykule zawartym w tym tomie Andrzej Drózdź ukazuje, jak na politycznie wytyczonym terytorium z bardzo różnorodnymi narodami i kulturami, jakim był Związek Radziecki wraz z państwami satelickimi, można za sprawą manipulacji literaturą, za pomocą cenzury, masowego niszczenia książek oraz tworzenia literatury ideologicznej i propagandowej, zniekształcić całą sferę komunikacji, sferę utworzoną przez czytelnictwo jako formę komunikacji masowej i interakcji symbolicznej (Kłoskowska 1949, s. 66, 72, za: Andrzej Drózdź).

Tom zamyka recenzja i sprawozdanie. Małgorzata Krywult-Albańska recenzuje książkę Görana Therborna, *Nierówność, która zabija. Jak globalny wzrost nierówności niszczy życie milionów i jak z tym walczyć*, wydaną w oryginale w 2013 r., której tłumaczenie na język polski pojawiło się w tym roku. Szwedzki socjolog, profesor Uniwersytetu Cambridge, podejmuje w tej książce temat nierówności z perspektywy interdyscyplinarnej. Therborn analizuje na przykładzie współczesnych i historycznych społeczeństw liczne czynniki i mechanizmy powodujące nierówności, które w żadnym razie nie sprowadzają się do poziomu ekonomicznego, ani nie ograniczają do mniej uprzywilejowanych regionów Ziemi, i których skutki dosłownie zabijają. Jednak autor pokazuje również sukcesy w walce z tym zjawiskiem, a także przedstawia propozycje możliwych sposobów na powstrzymanie tej tendencji w bliskiej przyszłości. Na koniec Dorota Czakon prezentuje krótkie sprawozdanie z sympozjum „Komunikacja międzykulturowa”, które odbyło się w dniach 17–18 listopada 2014 r. i stanowiło punkt wyjścia dla niniejszej publikacji.

Bibliografia

- Bauman, Z. (1998). *Globalization: The human consequences*. New York: Columbia University Press.
- Berger P. L. (2007). *Dwie twarze nowoczesności*, dziennik.pl, <http://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/188653,relatywizm-i-fundamentalizm.html> [dostęp 29.10.2015].
- DERECHOS CULTURALES, Declaración de Friburgo, Adoptada en Friburgo, el 7 de mayo de 2007, http://www.culturalrights.net/descargas/drets_culturals239.pdf [dostęp 11.10.2014].
- Giménez Romero C. (2003). *Pluralismo, multiculturalismo e interculturalidad. Propuesta de clarificación y apuntes educativos*, Educación y Futuro: Revista de Investigación Aplicada y Experiencias Educativas n°8, Editorial CES Don Bosco-EDEBÉ, s. 9–26, file:///C:/Users/

Sara/Downloads/Dialnet-PluralismoMulticulturalismoEInterculturalidad-2044239.pdf [dostęp 29.10.2015].

Kłoskowska A. (1949). *Socjologiczna problematyka czytelnictwa*. Bibliotekarz z. 3–4. Warszawa: Wyd. SBP.

Young R. (1996). *Intercultural Communication: Pragmatics, Genealogy, Deconstruction*. Adelaide: Multilingual Matters LTD.